

УДК. 336.145.1

Трусова Н.В.,
кандидат економічних наук, докторант
Дніпропетровський державний аграрний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація. В статті розглянута система державної підтримки сільського господарства за формами бюджетного регулювання, їх законодавче забезпечення. Досліджено світовий досвід державної підтримки аграрного сектора економіки та особливості розподілу державних субвенцій на розвиток сільськогосподарського виробництва. Викладено вибір стратегічного напрямку державної підтримки до вимог світової організації торгівлі.

Ключові слова: державна підтримка, фінансування сільського господарства, бюджетні видатки на сільське господарство.

Аннотация. В статье рассмотрена система государственной поддержки сельского хозяйства за формами бюджетного регулирования, их законодательное обеспечение. Исследован мировой опыт государственной поддержки аграрного сектора экономики и особенности распределения государственных субвенций на развитие сельскохозяйственного производства. Изложен выбор стратегического направления государственной поддержки к требованиям мировой организации торговли.

Ключевые слова: государственная поддержка, финансирование сельского хозяйства, бюджетные расходы на сельское хозяйство.

Summary. In the article the system and mechanism of government sponsorship of agriculture are considered after the forms of the direct and indirect adjusting, their legislative providing.

The tendencies of changes are analyzed in the structure of state support of agriculture, the insufficient budgetary financing is namely set from the side of the state, that affects ineffectiveness of action of the financial providing of such important programs of development of agrarian sphere, as reduction of prices of credits, budgetary grant in thremmatology, indemnification of cost of fuel and electric power, support of farms.

Reasonably, that support agrarian to the sector of economy of Ukraine as a важ-ний mechanism of realization of public agrarian policy, must be based on creation of complex measures, that would allow to attain financial stability of agricultural enterprises, provide necessary material and financial resources for the extended recreation of production, create the proper terms of labour and residence on a mud flow.

Keywords: government support, financing of agriculture, budgetary charges on agriculture.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку багатокладної аграрної економіки в умовах конкурентного середовища, що змінюються, зумовили пошук нових підходів, принципів, методів і форм управління на всіх рівнях державного пристрою для підвищення конкурентоспроможності і стійкого розвитку аграрного сектора економіки.

Модель сільського господарства України, яка нині функціонує, є ринковою, що офіційно визнано світовим співтовариством. Україна вже прийнята до Світової організації торгівлі (СОТ), але моделі вітчизняного аграрного сектора притаманна особливість порівняно з економічно високо розвинутими країнами.

Досвід розвинених країн свідчить, що в умовах ринкової економіки ефективність сільського господарства значною мірою залежить від державного регулювання та субсидій. Вони, в основному, спрямовуються на

збільшення прибутку виробників продукції, оптимізацію структури виробництва, створення стабільних економічних, соціальних і екологічних умов розвитку аграрного сектора, задоволення потреб населення в продуктах харчування.

Україна, значно поступається іншим країнам світу за рівнем державних інвестицій у розвиток сільського господарства. При цьому кошти, які виділяються, спрямовуються в основному на кількісне збільшення продукції, не враховуючи при цьому якісні показники та інтенсифікацію виробництва. Постає необхідність пошуку шляхів залучення нових асигнувань у сільське господарство та більш раціонального і цілеспрямованого спрямування державної допомоги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи важливість проблеми державної підтримки в контексті розвитку аграрного сектору економіки, зокрема сільсь-

когосподарських підприємств, її розв'язанню присвячені наукові праці багатьох вчених і практиків. Так, суттєві пропозиції щодо їх вирішення внесли вчені-аграрники та фахівці галузі: М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, С.М. Кваша, В.Я. Месель-Веселяк, В.Г. Анрійчук, М.І. Кісіль, П.А. Лайко, П.А. Стецюк та багато інших. Проте питання, які вимагають подальшого посилення дослідження механізмів державної підтримки при дефіциті вільних обігових коштів в аграрній сфері в сучасних умовах трансформації та формування інноваційної моделі її розвитку вивчені недостатньо.

Метою статті є розгляд світового досвіду державної підтримки сільського господарства та визначення основних стратегічних напрямів формування адаптивної аграрної політики України до вимог СОТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава, використовуючи сукупність важелів впливу на економіку, може стимулювати або стримувати розвиток певних виробничих відносин, розвивати або гальмувати підприємницьку діяльність, тобто відігравати прогресивну або регресивну роль у розвитку тієї чи іншої економічної системи. У теорії державного регулювання економіки більшість авторів наголошують на необхідності системного підходу до вибору засобів та методів впливу держави на суб'єкти економічних відносин.

Практика застосування механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора свідчить про те, що вплив органів дер-

жавної влади на економічні процеси в сільському господарстві не завжди є об'єктивним і обґрунтованим. Відсутність збалансування інтересів усіх суб'єктів державного управління та детальних обрахунків ефективності прийнятих регуляторних актів досить часто ускладнює соціально-економічну ситуацію у країні в цілому, призводить до нестабільності законодавства, зниження інвестиційної привабливості аграрного сектора та зменшення ділової активності в сільському господарстві.

Світовий досвід розвитку сільського господарства свідчить про зростання ролі держави в регулюванні сільськогосподарського і продовольчого ринків. Розмір державної підтримки в окремих країнах може досягати 70% вартості продукції сільського господарства. Найбільш масштабну підтримку сільськогосподарським підприємствам надають країни з найменш сприятливими для аграрного виробництва природно-кліматичними і географічними умовами, наприклад, Норвегія, Японія, Південна Корея.

Обсяг державної підтримки безпосередньо залежить від рівня доходів країни. Так, підтримка сільськогосподарських підприємств в країнах ЄС і навіть Росії, відповідно даних Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) за 2010 р., приблизно в чотири рази перевищує відповідний показник для України (табл. 1). Крім того, основні торгівельні партнери України не мають наміру суттєво скорочувати видатки на потреби сільського господарства.

Таблиця 1

Розмір державної фінансової підтримки у країнах світу *

Країни	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
ЄС27	33,65	32,63	30,37	28,97	23,47	22,03	23,34	19,75	17,54
ОЕСР-середнє	29,15	30,12	28,54	26,43	21,96	21,04	22,74	19,87	18,83
Україна	-	2,99	11,2	11,25	3,61	4,66	10,42	5,49	-
Росія	19,2	22,28	14,61	17,25	18,19	21,89	22,11	21,37	-

* підтримка виробників у відсотках від валової продукції сільського господарства, %

Джерело: [3]

Згідно проекту аграрного бюджету на 2014-2020 рр. передбачаються видатки на реалізацію спільної аграрної політики ЄС на рівні 281,8 млрд. євро (або 40,3 млрд. євро

щорічно), на фінансування заходів із розвитку сільської території – 89,9 млрд. євро (або 12,8 млрд. євро щорічно).

Основні обсяги фінансування припадають на так звану непов'язану підтримку, коли сільськогосподарські підприємства отримують фінансування незалежно від виду і обсягу продукції, яку він виробляє. Така підтримка становить від 250 євро/га в країнах Східної Європи до 450 євро/га в західноєвропейських країнах.

Суттєвою є підтримка сільськогосподарських підприємств в Росії. Зобов'язання Росії перед СОТ передбачають поступове скорочення підтримки в 2012 р. із 9 млрд. дол. США, до 4,4 млрд. дол. США в 2018 р. В 2008-2009 рр. фактична підтримка становила близько 9 млрд. дол. США [8].

Пряме фінансування сільського господарства здійснюється практично в усіх економічно розвинених країнах, проте їх рівень і структура різні. Найбільша частка прямих платежів в структурі видатків на підтримку сільського господарства відмічається в Норвегії, Австралії, США і ЄС. У галузевому розрізі найбільша частка видатків припадає на рослинництво в США, Канаді, ЄС, на тваринництво - у Фінляндії, Норвегії, Швейцарії. Основною метою прямого фінансування є державне регулювання структури виробництва в сільському господарстві, а також підтримка виробників в районах з несприятливими кліматичними умовами. Наприклад, спеціальні системи підтримки доходів існують в заболочених районах Ірландії і важкодоступних високогірних районах Австрії, а в північній частині Фінляндії в господарствах, розташованих вище 62° північних широти, держава надає підвищені «погектарні» і «поголовні» субсидії сільгоспвиробникам.

Державне регулювання цінової політики в сільському господарстві направлене на стабілізацію сільськогосподарських цін шляхом обмеження їх динаміки у відносно вузькому коридорі, забезпечення сільськогосподарських підприємств можливості здійснювати розширене відтворення та регулювати обсяги і структуру сільськогосподарського виробництва, підтримувати стабільність ринку продовольства. Так, цінова підтримка сільського господарства в ЄС складає до 91% від всієї суми бюджетного фінансування, в США – 48%, Канаді – 53% [9]. На Заході істотна частка доходу фермера формується за раху-

нок державних джерел: в країнах Європейської спільноти (ЄС) – 38%, Фінляндії – 72%, Японії – 72%, в США - 27-40%. Всі форми державної підтримки в країнах Європи на початку 1990-х рр. за експертними оцінками склали 11-14 тис. дол. США в рік на одного повністю зайнятого фермера [6].

Приєднання України до СОТ ставить нові вимоги й обмеження щодо загального обсягу та деяких механізмів державної підтримки сільськогосподарських підприємств. До того ж в Україні відсутня чітка система критеріїв ефективності державної підтримки галузей сільського господарства. Розмір підтримки сільгоспвиробників в Україні є суттєво меншим, ніж в інших розвинутих та сусідніх аграрних країнах. Особливе занепокоєння викликає значна різниця у розмірах підтримки сільськогосподарських підприємств в країнах, що межують із Україною і з якими укладено або може бути укладено угоду про вільну торгівлю. Так, згідно спеціалізованої підтримки за окремими напрямками та програмами (розвиток фермерства, кредитної кооперації, рослинництва, тваринництва, підвищення родючості ґрунтів, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях тощо, з червня 2012 р. у рамках бюджетної програми «Державна підтримка галузі тваринництва» запроваджено дотації селянам за збереження молодняку ВРХ: за теля віком від 3 до 5 місяців сільськогосподарські підприємства отримують 250 грн., від півроку до 8 місяців – 500 грн., від 9 до 11 місяців – 750 грн. за голову. Загалом на дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби склало близько 1 млрд. грн.

В закордонних країнах суттєва частка доходу фермера формується за рахунок державного джерела: в країнах ЄС – 38%, Фінляндії – 72%, Японії – 72%, в США – 27-40%. Всі форми державної підтримки в країнах Європи за експертними оцінками складають більше 11-14 тис. дол. США на рік на одного повністю зайнятого фермера.

Показовий є досвід Японії в здійсненні кредитно-грошової політики, де, спираючись на такий інструмент, як пільгові позики Центрального банку приватному сектору, держава фактично регулює напрями кредитування і цілком успішно реалізовує націо-

нальні пріоритети. Проте, розглядаючи японський досвід, не можна забувати первинну роль прямого субсидування, що в сукупності з пільговим кредитуванням змогло підвищити рівень продовольчого самозабезпечення країни до 50%.

При усій одноманітності аграрної політики ЄС, існують відмінності в напрямках і методах фінансування. Так, в Німеччині існує система допомоги новим фермерам, яка включає окрім безвідплатної допомоги позику до 300 тис. марок (під 5% річних) або суспільну позику до 160 тис. марок для будівництва (під 1% річних) з погашенням у розмірі 2% на рік (при цьому зауважимо, що 20 тис. марок цілком достатньо для придбання не нового комбайну).

Незважаючи на наявність достатнього законодавчого і нормативно-правового забезпечення щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва, державній політиці у цій сфері притаманна низка проблем, основна з яких полягають у зменшенні фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектору. Відповідно до Закону України «Про державний бюджет України на 2012 р.» на пряму підтримку сільського господарства передбачалось спрямування 2,82 млрд. грн., що на 31% менше, ніж у 2011 р., і значно менше суми, які Україна може виділяти згідно домовленості з СОТ. Так, згідно із СОТ, Україна не має перед нею зобов'язань щодо скорочення внутрішньої підтримки, що надається через «жовті» програми, крім зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП) у розмірі 3,43 млрд. грн., який акумулює в собі окремі «жовті» програми підтримки. Додатково Україна може щороку витрачати на «жовті» програми до 5% від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5% від річної вартості по кожному окремому продукту.

У США відповідно до Закону «Щодо продовольства, охорони природних ресурсів та енергетики» від 18.06.2008 р. державна підтримка спрямовується на розвиток товарного виробництва та підвищення рівня доходів фермерів і включає прямі виплати і цільові ціни. Передбачено субсидії при виробництві пшениці, кукурудзи, ячменю, вівсу, рису, ба-

бових, горошку, чечевиці, нуту. Підтримка виробників молочної продукції здійснюється через ціни підтримки сиру типу «чеддер» (1,13 дол./фунт), масла вершкового (1,05 дол./фунт) і знежиреного молока (0,8 дол./фунт). Якщо ринкові ціни на цю продукцію є нижчими зазначених рівнів товарно-кредитна корпорація викупляє молочну продукцію за цінами підтримки. Також надається грошова компенсація виробникам молока у випадку, якщо ринкова ціна на молоко нижча ніж 16,94 дол. США за 100 фунтів.

Згідно з Законом, з метою охорони сільгоспугідь передбачено спрямування 1,1 млрд. дол. США на заходи щодо консервації сільськогосподарських земель (площа земель, що підлягає консервації становить 46 млн. га. На таких землях дозволено вирощувати біомаси для виробництва біопалива); 3,4 млрд. дол. США – на програми спрямовані на розповсюдження екологічно ефективних технологій у сільськогосподарському виробництві; 1,3 млрд. дол. США – на спеціальну програму захисту перезволожених земель, включаючи пілотну програму збереження пасовищ.

У Європейському Союзі державна підтримка сільськогосподарського виробництва здійснюється у межах Спільної аграрної політики (САП (CAP - Common Agricultural Policy)), яка спрямовується насамперед на розвиток села. Так, Регламентом Ради ЄС 1698/2005 від 20.08.2005р. щодо підтримки розвитку села з боку Європейського сільськогосподарського фонду розвитку села (ЄСФРС) передбачено наступні пріоритетні напрями підтримки розвитку сільських територій на 2007-2013 рр.:

- підвищення конкурентоспроможності секторів сільського і лісового господарства;
- поліпшення природного середовища і сільської місцевості;
- підвищення якості життя на сільських територіях і диверсифікація сільської економіки;
- підтримка місцевих стратегій сільського територіального розвитку за ініціативою програми «Лідер» (LEADER).

Сільськогосподарське виробництво Канади отримує державну підтримку шляхом фінансування окремих галузей сільського господарства і фермерських господарств через:

надбавки цін для забезпечення доходності виробленої продукції, надбавки до обсягів виробничих витрат у формі кредитної підтримки, виплати відсотків за кредитами, гарантії за кредитами; податкові пільги щодо підтримки доходності сільськогосподарського виробництва.

В Україні слід скористатися позитивним досвідом країн світу щодо здійснення державної підтримки сільськогосподарського виробництва і вжити заходів, які б сприяли забезпеченню населення країни якісними і доступними продуктами харчування, створенню нових робочих місць на селі, збільшенню надходжень від експорту продукції, забезпеченню сільськогосподарського виробництва висококваліфікованими працівниками.

Висновки. За вищезазначеного можна констатувати, що вивчаючи розвиток аграрного сектору та зміцнення присутності України на світовому ринку аграрної продукції як одну з підйомів забезпечення стійкості та динамічності економічного розвитку країни, слід враховувати особливості конкурентної ситуації на цьому ринку, і зокрема, проводити активну державну підтримку сільськогосподарського виробництва. Основними напрямками такої підтримки є: підтримка товарного виробництва та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; пі-

дтримка дрібних товаровиробників, починаючих підприємців, сімейних ферм та кооперативних об'єднань; охорона земель та раціональне використання сільськогосподарських угідь; встановлення цін підтримки на окремі види сільськогосподарської продукції; розвиток ринкової інфраструктури; підтримка місцевих ініціатив розвитку сільських територій та якості життя на селі; розвиток аграрної науки та впровадження у виробництво новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції, догляду за тваринами, систем обробітку ґрунту та ін.; розвиток сільськогосподарського машинобудування.

Для підвищення використання бюджетних коштів має здійснюватись адекватна довгострокова стратегія розвитку аграрної економіки на основі державного програмування й концентрації фінансових ресурсів, з уточненням і вибором першочергових пріоритетів, до яких слід віднести: виробництво продукції рослинництва та тваринництва, що гарантує продовольчу безпеку країни; відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників до рівня, який би забезпечував конкурентоспроможність продукції; інноваційний розвиток, насамперед селекції у рослинництві й тваринництві; розвиток території та аграрного ринку.

Список використаних джерел

1. Андрусенко Г. О. Основні напрями вдосконалення державного регулювання агробізнесу в регіоні / Г. О. Андрусенко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во Хар ПІ УАДУ, 2002. – № 2 (13) ; [у 2-х ч.]. – Ч. 1. – С. 18–22.
2. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва/ М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іваніна Ф.В. // Економіка АПК - №9. – 2009. – С. 3-9.
3. Валовий внутрішній продукт і валовий дохід України за 2011 рік [Електронний ресурс] Державний комітет статистики України.– Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Васильєва М.В. Концептуальна модель управління економікою регіонів / М.В. Васильєва // РИСК: Ресурси. Інформація. Снабження. Конкуренція. – 2012. - №1.
5. Васильєва М.В. Финансовая политика: учебное пособие / М.В. Васильєва, Н.А. Малий, Л.В. Перекрестова. – Ростов–на–Дону: Изд. Феникс, 2008. – 223 с.
6. Зенин В.Ф. Совершенствование механизма поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей/ В.Ф. Зенин, С.В. Ильичева // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2011. - №8. – С. 7-9.
7. Калетник Г.М. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників/Г.М. Калетник, Н.В. Пришляк // Економіка АПК. – 2012. - №8. – С.52-55.
8. Калина А. Регулирование сельскохозяйственного рынка и политика поддержки / А. Калина // АПКА: экономика, управление. – 2012. - №2. – С. 45-49.
9. Нецадин А. Опыт государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства за рубежом // Ежедневное аграрное образование. – 2009. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroobzor.ru/econ/a-125.html>
10. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Комітет економічних реформ при президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>